

DRUŽINY MLÁDEŽE V PREŠOVSKÉM KRAJI 1950 – 1960¹

Lucie GILAROVÁ

Abstract: *Youth fellowships in the Prešov region 1950 – 1960.* The aim of this study is to show the emergence, development and functioning of youth fellowships (DM) in the Prešov region on the basis of available archival documents, newspaper articles and literature. Topic has yet not been researched. For the purposes of this study, we mainly used materials from the State Archive in Prešov, Fund Regional National Committee (KNV) in Prešov - Department of Education and Culture 1949 - 1960, where are documents for school clubs in the region. Unfortunately, a large number of materials have not been preserved, so this topic cannot be elaborated in more detail. In the study, we also relied on articles from newspapers - especially *Učiteľské noviny* (Teachers newspaper), as well as scholar sources. In order to describe the situation in one of the districts in more detail, the last chapter is dedicated to youth fellowships in the district of Vranov nad Topľou. We have chosen this district mainly because of the sufficiency of available archive materials. Documents from the District National Committee (ONV) in Vranov nad Topľou 1949 - 1954 were used.

Key words: Prešov region. Youth fellowships. Vranov nad Topľou.

Situace po roce 1945

Životy místních se hodně změnily po roce 1945. Začalo se s poválečnou obnovou a dosud agrární východní Slovensko se industrializovalo² – vznikly podniky jako Vihorlat ve Snině, Tesla ve Stropkově, Transporta v Medzilaborcích, Oděvní závody v Prešově, Chemko v Humenným,³ Drevokombinát ve Vranově⁴ nebo cementárna v Bystrém.⁵ Nově našli lidé práci i v průmyslových podnicích a životní úroveň začala pozvolna růst. Od roku 1946 probíhala intenzivní elektrifikace Prešovského kraje. Stav elektrifikace v roce 1944 byl na území Prešovského kraje velice nízký – elektřinu mělo pouze 80 měst a obcí, tedy asi 10,4 % z celkového počtu sídel. Do roku 1953 proběhla elektrifikace jen v 296 obcích (t. j. 39,2 %).⁶

1 Tato studie vznikla v rámci projektu SGS/4/2019

2 Před rokem 1945 na území kraje existovaly pouze následující podniky: Solivar v Prešově, pivovar v Michalovcích, několik větších či menších soukromých dílen a pár lihovarů. *Dvanásť rokov výstavby Prešovského kraja a ďalšie perspektívy*. Prešov: Krajský dom osvety v Prešove, 1956, s. 3, 6.

3 ČIČVÁK, Michal. Mimoškolská výchova za 20 slobodných rokov. Východoslovenský kraj. In *Vychovávateľ*, roč. 1964/1965, s. 306-308.

4 Celulóžka Vranovského drevopriemyslu v Hencovciach začala pracovať. In *Nový život: Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 4, 1955, č. 59, s. 1.

5 ONOFREJ, Juraj. Otvárame cementáren v Bystrom. In *Nový život: Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 4, 1955, č. 7, s. 1.

6 (ed). Elektrifikácia obcí Prešovského kraja. In *Nový život: Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 3, 1953, č. 75, s. 5.

Po roce 1948, kdy se dostala k moci Komunistická strana Československa (KSČ), začalo združstevňování, které šlo v Prešovském kraji jen velmi pomalu, v roce 1952 již ale v kraji existovalo 274 jednotných zemědělských družstev (JZD) všech typů. Činnost družstev však neprobíhala podle plánu, mnozí pracovníci nedostávali žádný plat a nadřízené orgány nedokázaly zabezpečit pomoc pro družstva. Proto došlo v průběhu roku 1953 k rozpadu 213 JZD v kraji a v následujícím období se začínala postupně znovu budovat.⁷

I oblast školství zaznamenala velké změny po roce 1945.⁸ Zákon č. 95/1948 Sb. z 1. dubna 1948 upravoval podobu jednotného školství. Všechny školy přešly pod správu státu a začala povinná školní docházka pro všechny děti od šesti do 15 let, trvala tedy devět let a probíhala na školách I. (národní školy) a II. stupně (střední školy).⁹

Po druhé světové válce bylo mnoho škol v kraji úplně zničeno nebo poškozeno. Velký problém představoval akutní nedostatek učeben a proto se na mnohých školách vyučovalo ve dvou směnách. Třídy, na které už nevyšla učebna během dopoledního vyučování, přišly do školy až odpoledne.¹⁰

Koncepce hospodářství nové republiky, s níž souvisela i feminizace mnoha odvětví, vyžadovala zapojit do práce i ženy, které dosud zaměstnávala péče o děti a domácnost, na vesnicích také práce na statku. Ženy nemohly pracovat především z důvodu, že by se během jejich pracovní doby neměl kdo postarat o děti. Po přijetí školského zákona se začala výrazně rozšiřovat síť jeslí¹¹ a mateřských škol.¹² Výnosem ministerstva školství č. 88/1948 se začaly od podzimu 1948 zřizovat tzv. klu-

7 MICHNOVIČ, Imrich. K niektorým otázkam politickoorganizátorskej práce strany na východoslovenskej dedine v rokoch 1949 – 1953. In *Historický časopis*, roč. 31, 1983, č. 6, s. 888-889.

8 Školstvím na Slovensku po roce 1945 se věnovali např. autoři ve sborníku *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca druhej svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Blíže: KUDLÁČOVÁ, Blanka (eds.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca druhej svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava, 2017. Elena Londáková napsala monografii *Modernizácia výchovy a vzdelávania na Slovensku v 2. polovici 20. storočia*. LONDÁKOVÁ, Elena. *Modernizácia výchovy a vzdelávania na Slovensku v 2. polovici 20. storočia (Pokusy a hľadania)*. Bratislava, 2008. Pozornosť bola venovaná i školství na severovýchodním Slovensku, zejména místním rusínským oblastem, ve studii Naděždy Jurčišínové. JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Vývoj školstva v okrese Svidník v rokoch 1945 – 1960. In *Annales historici Presovienses*, roč. 7, 2007, s. 240-262. Článek o problematice kvalifikovanosti učitelů severovýchodního Slovenska napsala Anna Virostková. VIROSTKOVÁ, Anna. Učitelia na severovýchodnom Slovensku v 50. rokoch 20. storočia a ich kvalifikačná štruktúra. In *Dejiny*. Internetový časopis IH FF PU Prešov, roč. 8, 2013, č. 1, s. 137-155.

9 Zákon č. 95/1948 Sb. Zákon o základní úpravě jednotného školství – školský zákon (on-line 10. 8. 2019 <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-95>).

10 (-ský). Svojpomocou nové školy. In *Prešovské noviny*, roč. 2, 1959, č. 20, s. 1; JURÍK, Michal. Stav mimotriednej výchovy a jej problémy na Slovensku. In *Vychovávateľ*, roč. 1963/1964, s. 103.

11 Zákonem o pětiletém plánu č. 241/1948 Sb. se začínají budovat jesle ve větší míře. (on-line 17. 7. 2019 <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-241>).

12 Školským zákonem č. 95/1948 Sb. byly školky zahrnuty do jednotného školského systému. (on-line 17. 7. 2019 <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-95>); PAJDLHAUSEROVÁ, Elena. Od detských opatrovní k materským školám v sústave škôl. In GAŠPAROVÁ, Eva

bovny mládeže. Primárně měly sloužit starším žákům, navštěvující školy II. a III. stupně. Většinou vznikaly v prostorách škol a program zajišťovali přímo učitelé. Klubovny mládeže se později transformovaly v družiny mládeže (DM),¹³ které začaly být zakládány ve školním roce 1950/51. Školský zákon z roku 1948 definoval DM v § 67 jako „*výchovná a sociální zařízení*“. Prováděcí předpisy (č. 87 a 129) k § 67 byly vydány v roce 1950 a blíže upřesňovaly funkci DM. „*Družiny jsou státem zřizovaná výchovná a sociální zařízení, která podporují školní výchovu žáků a usnadňují matkám školních dětí zapojit se do práce tím, že v době mimo vyučování, po př. i ve volných dnech a o hlavních prázdninách doplňují rodinnou péči, kterou vlastní rodina přes den nemůže poskytovat.*“ Žáci se zde mohli především „*řádně a nerušeně připravovat na školní vyučování*“, měli „*příležitost, aby se ve volném čase po školní práci zotavovali hrami, sportem, četbou nebo zabývali technickými a výtvarnými pracemi i jinými činnostmi podle vlastních zájmů, a to zpravidla v kroužcích*“ a také se jim v DM poskytovalo stravování.

DM se zřizovaly při školách národních a středních. V oblastech, kde existovalo více škol v jedné obci, se mohla zřídit DM společná pro více škol. Pro otevření nové DM se muselo zapsat alespoň 20 žáků, maximálně však 30 žáků. Pokud jich docházelo více, mělo se otevřít nové oddělení. DM zřizoval okresní národní výbor (ONV) na základě žádosti místních národních výborů (MNV) a podle plánu krajského národního výboru (KNV). DM spravoval ředitel školy, při které byla DM zřízena. Práci v družině vedl vychovatel. V DM s více odděleními vedl každé oddělení samostatný vychovatel, z nichž jeden vykonával funkci vedoucího. Vzhledem k nedostatku kvalifikovaných pracovních sil se mohly na přechodnou dobu zaměstnat také „*jiné způsobilé ženy*“. DM se mohla umístit v budově školy nebo v její blízkosti a její umístění mělo odpovídat „*výchovným, zdravotním a bezpečnostním požadavkům*“.¹⁴

DM sloužily zejména žákům zaměstnaných matek, ale také žákům přespolním, „*u nichž vzdálenost domova od školní budovy, neschůdnost cesty nebo dopravní poměry vylučují dvojí denní docházku nebo ji činí nežádoucí*“. Výjimečně mohl ředitel školy přijmout i jiné žáky. V poměrech východního Slovenska se jednalo o žáky navštěvující DM ze sociálních důvodů.¹⁵ Docházka zde byla povinná. V případě nedocházení či jiného častého nebo hrubého porušování řádu DM mohl ředitel školy žáka vyloučit.

– MIŇOVÁ, Monika (eds.). *Od detskej opatrovne k materskej škole*. Banská Bystrica: Slovenský výbor Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu 2009, s. 66.

- 13 Vznikem, vývojem a fungováním DM se zabýval Jiří Knapík v několika studiích kolektivní monografie *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. KNAPIK, Jiří a kol. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava: Slezská univerzita, 2014.
- 14 V říjnu 1953 nebyla v Prešově ani jedna DM, která by měla odpovídající prostory. Štátny archív Prešov, pobočka Prešov (ŠA PO, pob. Prešov), fond Krajský národní výbor Prešov – odbor školstva a kultúry 1949 – 1960 (dále KNV PO OŠK), škatuľa (dále šk.) 50, inventárny číslo (inv. č.) 697. *Situácia v plnení plánu družín mládeže a škol. jedálni za mesiac október 1953*.
- 15 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 456-472 – *formulár o výkazu družiny mládeže*.

Pobyty měly děti zdarma, rodiče platili pouze za stravu. Touto směrnicí se všechny existující útulky pro školní děti transformovaly na DM.¹⁶

Tyto předpisy platily až „do září 1957, kdy je nahradila instrukce č. 48/1957 s organizačními směrnici k provedení školského zákona z roku 1953. Tato instrukce platila až do roku 1965“.¹⁷ V této instrukci se kladl již větší důraz na výchovnou práci v družině a bylo stanoveno, že do družiny mohou docházet pouze žáci, jejichž pobyt zde přesáhne dvě hodiny, aby se tak zvýšil výchovný vliv na žáky.¹⁸

Na základě těchto zákonných ustanovení začaly postupně vznikat DM i na školách válkou zničeného, zaostalého Prešovského kraje. Zdejší realita ale většinou neodpovídala plánům a nebylo možné se přesně držet předepsaných nařízení.

Družiny v Prešovském kraji

První DM v Prešovském kraji začaly vznikat na počátku 50. let. Se zakládáním DM se pojily především dva hlavní problémy. První představoval naprostý nedostatek kvalifikovaných vychovatelů, chybějící jednotné výchovné směrnice a plány výchovné činnosti. V okrese Sobrance připadaly na 667 dětí jen tři vychovatelky, které navíc věnovaly mnoho času vedení kuchyně.¹⁹ V okrese Stará Lubovňa existovalo šest DM, ale vychovatelka působila pouze v jedné z nich. Výchovnou činnost tak často vykonávali učitelé v čase po vyučování.²⁰ Druhý největší problém představoval kritický nedostatek prostorů pro umístění DM. Ty často vykonávaly svou činnost v kabinetech, třídách nebo suterénech škol.²¹ Kvůli nedostatku místností nezahájily svou činnost ani mnohé plánované DM. S tímto problémem se potýkala většina okresů Prešovského kraje, nejvíce však přímo město Prešov.

K 31. březnu 1952 existovalo v Prešovském kraji celkem 38 DM,²² z nichž 37 disponovalo vlastní kuchyní ke stravování dětí. Družiny navštěvovalo 2 131 žáků, z nichž necelá polovina měla zaměstnanou matku,²³ dále děti, umístěné v DM ze

16 Ministerský výnos č. 87. Družiny mládeže. Prováděcí výnos k § 67 školského zákona. Vým. MŠVU z 12. 8. 1950, č. 62 868-I. Věstník ministerstva školství, věd a umění, roč. VI, 1950, seš. 24, s. 223-224.

17 KNAPÍK, Jiří. Školní družiny a kluby. In KNAPÍK, Jiří a kol. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava 2014, s. 135.

18 KNAPÍK, Jiří. Školní družiny a kluby. In KNAPÍK, Jiří a kol. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava 2014, s. 141.

19 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 464. *Sobrance – družiny mládeže k 31. 12. 1952*.

20 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 466. *Stará Lubovňa – družiny mládeže k 31. 12. 1952*.

21 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 471. *Krajský sumár družiny mládeže k 31. 3. 1952*.

22 V roce 1952 existovalo v celém Československu 1 851 družin, do nichž docházelo 133 217 žáků. Z toho na Slovensku bylo pouze 321 DM s 21 981 žáky. *Statistická ročenka republiky Československé 1959*. Praha: Orbis, 1959, s. 426.

23 Celkem 923 dětí. Za zaměstnané matky byly považovány ženy, které pracovaly v JZD III. a IV. typu, zaměstnankyně československých státních majetků a státních traktorových stanic. ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 456-472 – *formulář o výkazu družiny mládeže – vysvětlivky*.

sociálních důvodů²⁴ a nejméně početnou skupinu, 461 žáků, tvořili přespolní.²⁵ Další 93 žáků chodilo pouze na stravu, ale neúčastnilo se programu. Většina DM se zřizovala při středních školách a pouze pět družin nenašlo umístění v budově školy. Na 38 existujících DM v kraji připadalo pouze 13 kvalifikovaných vychovatelek, z nichž 10 absolvovalo jen měsíční, naprosto nedostatečný, kurz pro vychovatelky. Zbýlé tři představovali učitelé, kteří vedli DM jak výchovně, tak administrativně.²⁶ V okresech Humenné a Sabinov neexistovaly dosud žádné DM. V okrese Sobrance se nacházelo osm DM, což představovalo největší počet ze všech okresů.²⁷

K velké vlně zakládání DM došlo ve druhé polovině roku 1952. Podle krajské statistiky zde již existovalo 75 těchto zařízení, z nichž mělo 59 vlastní kuchyň. Docházelo do nich 5 079²⁸ žáků. Velice málo dětí zaměstnaných matek navštěvovalo DM v okrese Stará Lubovňa, který se podařilo teprve minimálně zprůmyslnit. Setkáváme se zde s největším podílem přespolních žáků docházejících do DM, jelikož na vesnici existovalo velice špatné dopravní spojení a tak žáci po vyučování čekali ve třídách pod výchovným vedením učitelů na jediný odpolední autobusový spoj domů.²⁹ V budovách škol se nenacházelo 19 DM.³⁰ Žádné nové DM nezačaly činnost v okresech Prešov, Spišská Stará Ves a Velké Kapušany. Naopak k největšímu nárůstu došlo v okrese Sabinov, kde vzniklo šest nových DM. Po pěti nových DM vzniklo i v okresech Stropkov a Svidník.³¹ Tento až živelný a neplánovaný růst družin a kuchyní se řešil jako problém na VII. celostátní konferenci školských pracovníků v létě 1952. Zařízení vznikala i přes nevhodné umístění, technické vybavení a neuspokojivou výchovnou činnost.

Nově vzniklé DM se však ve většině případů nestaly stabilními výchovnými ani sociálními organizacemi. Mnohé DM existovaly pouze „na papíře“ a nikdy nezačaly provoz především kvůli nedostatku vhodných prostorů. DM byly úzce spjaty se školními kuchyněmi. A hlavně kvůli možnosti stravování je východoslovenské děti navštěvovaly. Po provedení měnové reformy z 1. června 1953 se zvedly poplatky za školní stravování, což vedlo k velkému úbytku docházejících dětí a polovina DM v kraji úplně zastavila svou činnost. Ze 75 DM mládeže existujících k 31. prosinci

-
- 24 Celkem 747 dětí. Jednalo se o děti, které žily v domácnosti, o kterou se nestarala žena; děti z rodin, které měly víc než tři nezaopatřené děti a děti bydlící ve zdravotně nevyhovujících bytech. ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 456-472 – *formulář o výkazu družiny mládeže – vysvětlivky*.
- 25 Za přespolní se považovaly děti, které bydlely tak daleko od školy, že nemohly během polední přestávky jít na oběd domů. ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 456-472 – *formulář o výkazu družiny mládeže – vysvětlivky*.
- 26 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 471. *Krajský sumár družiny mládeže k 31. 3. 1952*.
- 27 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 456-470. *Družiny mládeže k 31. 3. 1952*.
- 28 Jednalo se o 2 053 dětí zaměstnaných matek, 2 259 přespolních a 731 dětí navštěvovalo družiny ze sociálních důvodů.
- 29 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 466. *Stará Lubovňa – družiny mládeže k 31. 12. 1952*.
- 30 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 456-470. *Družiny mládeže k 31. 12. 1952*.
- 31 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 472. *Štatistické výkazy o družinách mládeže ku dňu 31. 12. 1952 (krajský a okresné sumáre)*.

1952 jich zůstalo k 31. prosinci 1953 pouze 37. V okrese Sobrance existovalo původně osm DM s 453 žáky, v září 1953 však zahájily činnost pouze tři DM s 46 žáky. I když se jednalo hlavně o přespolní žáky, kteří měli celý den jen suchou stravu, rodiče je tam odmítali posílat kvůli zvýšení poplatků. Situace se mírně zlepšila od 1. října, kdy se zavedly poplatky 2,50 Kčs za jeden oběd.³² V okrese Medzilaborce došlo také k velkému poklesu dětí docházejících do DM. První důvod představovaly vysoké poplatky za stravování – vyřešili to tak, že si žáci mohli zaplatit jen svačinu nebo jen oběd. Docházeli zde především přespolní žáci, ze sociálně slabých rodin, někteří měli celý den jen suchou stravu, jiní nejedli vůbec nic. Druhým důvodem bylo, že se v okrese rozpadlo 20 JZD a matky přestaly být zaměstnané. Tento problém řešili také v okrese Michalovce.³³

V okrese Velké Kapušany od začátku školního roku 1953/54 nefungovala ani jedna DM. Okres totiž přišel o jedinou vychovatelku, která působila v DM při střední škole ve Velkých Kapušanech, náhrada za ní se nenašla a tak se výchovná činnost v DM dál neuskutečňovala.³⁴ Také na Národní škole na Švermově ulici v Prešově chyběla na začátku šk. roku 1955/56 vychovatelka. Rodiče žáků si stěžovali, že děti si hrají bez dozoru a pobíhají si, kam chtějí, bez jakéhokoliv vedení.³⁵

Na začátku roku 1954 existovalo v Prešovském kraji 42 DM se 62 odděleními a navštěvovalo je 1 823 žáků. Na nízké úrovni byla výchovná činnost, školní vědomosti žáků se dostatečně neprohlubovaly. Drtivá většina vychovatelek stále neměla potřebnou kvalifikaci a pořád se řešily stejné problémy s umístěním DM. „*Umiestnenie družín mládeže v kraji nevyhovuje. Družina mládeže musí mať riadne vybavenú kuchyňu, komoru, sklad, jedáleň, miestnosti pre výchovnú činnosť, umývárňu, dostatočný počet záchodov a podľa možnosti miestnosti pre záujmové krúžky, šatňu, ihrisko, prípadne záhradu. Ani jedna družina v kraji nevyhovuje týmto požiadavkám. Družiny mládeže zatiaľ majú provizórne kuchyne s nevyhovujúcou jedálňou, ale pre výchovnú činnosť niet zoláštnych miestností. Táto sa vykonáva obyčajne v triedach. Na školách, kde je striedavé vyučovanie (ako napr. v Prešove), ani triedy sa nemôžu použiť. Najkriklavejšia situácia v umiestnení družín mládeže je v samom Prešove. Tu je najnaliehavejšia úloha zabezpečiť miestnosti pre družiny mládeže [...].*“³⁶ Ve školním roce 1954/55 působilo v kraji už jen 25 DM, navštěvovalo je celkem 1 182 žáků a výchovná práce stále nebyla na patřičné úrovni.³⁷

32 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, šk. 50, inv. č. 696. *Situácia v plnení plánu družín mládeže a škol. jedální za mesiac september 1953.*

33 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 697. *Situácia v plnení plánu družín mládeže a škol. jedální za mesiac október 1953.*

34 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 696. *Kontrola plnenia plánu – September 1953.* Při hledání vychovatelky se škole nedostala žádná podpora ze strany ONV. Novou vychovatelku si škola sama zajistila až od ledna 1954. ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 699. *Situácia v plnení plánu družín mládeže a škol. jedální za mesiac december 1953.*

35 Rodičia. *Vie o tom školský odbor rady MsNV v Prešove?* In *Nový život: Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 4, 1955, č. 63, s. 2.

36 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 55, inv. č. 842. *Správa o stave materských škôl a družín mládeže v šk. roku 1953/54 v Prešov. kraji*, s. 5.

37 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 55, šk. 151, inv. č. 2217. *Výročná správa o školstve 1954 – 1955*, s. 19.

V roce 1958 existovalo v kraji 27 DM s 1262 žáky.³⁸ DM tedy navštěvovala jen asi necelá 2 % všech školou povinných dětí v Prešovském kraji.³⁹ V roce 1959 vykonávalo v kraji činnost 33 DM s 1 629 žáky, což představovalo nejnižší počet ze všech krajů Československa.⁴⁰ A zaznamenáváme tak pozvolný růst již stabilnějších DM v kraji. Nové DM začaly vznikat v 60. letech, většinou již v novostavbách škol.⁴¹

V Prešově, i v celém kraji, začaly po roce 1949 prudce stoupat počty narozených dětí. Z 858 dětí narozených v Prešově v roce 1949 vzrostl počet narozených v roce 1956 na 2085 dětí. Jednalo se tedy o jednu z nejvyšších porodností v Československu.⁴² V roce 1960 vláda přijala nový školský zákon, kterým se prodloužila školní docházka o jeden rok.⁴³ Na školách tedy zůstal navíc celý jeden ročník žáků. Tyto dva faktory zkomplikovaly situaci ve školství Prešovského kraje. Nastal problém s umístěním těchto dětí v učebnách, které ale chyběly, a z dvousměnného vyučování se muselo přejít dokonce na trojsměnné.⁴⁴ Ve školním roce 1957/58 se ve druhé směně vyučovalo 24 794 žáků (34,3 %) a ve třetí směně 602 žáků (1,4 %). V tomto školním roce přibýlo navíc 4 055 nových žáků oproti předchozímu školnímu roku.⁴⁵ Plánovala se sice intenzivní výstavba nových školských budov, realita ale vypadala jinak. Školské záležitosti spadaly pod školské referáty jednotlivých ONV, které ve většině případů svou činnost vykonávaly velice laxně. Nevěnovaly školství dostatečnou pozornost, vedení škol i staveb školních budov bylo neorganizované.⁴⁶ V rámci různých úsporných opatření se často při novostavbách škol nepamatovalo na prostory pro DM.⁴⁷ Dobrou činnost vykonával pouze odbor školství při ONV v Prešově: „Nedostatočné výsledky v plnení plánu na stavbách škôl sú zapríčinené veľmi slabou starostlivosťou rád ONV, ktoré, i keď ide o ich vlastné akcie, venujú týmto len veľmi

38 *Statistická ročenka republiky Československé 1958*. Praha: Orbis, 1958, s. 365.

39 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 301, inv. č. 4297. *Správa o stave školstva v kraji Prešov ku 5. 11. 1958*; *Statistická ročenka republiky Československé 1957*. Praha: Orbis, 1957, s. 219.

40 *Statistická ročenka republiky Československé 1959*. Praha: Orbis, 1959, s. 427. V Prešovském kraji žilo v roce 1957 celkem 455 562 obyvatel. Srov. např. s Žilinským krajem (počet obyvatel v roce 1957 představoval 596 106 osob, byl zde druhý nejnižší počet DM na Slovensku), kde existovalo 44 družin s 2 513 žáky. Z českých krajů existovalo nejméně družin v Jihlavském kraji, který měl zhruba stejný počet obyvatel jako kraj Prešovský. Působilo zde 51 družin s 4 236 žáky.

41 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 375, inv. č. 5333. *Zoznam družín mládeže, ktoré sa zriadili v jednotlivých okresoch Prešovského kraja v období 3. 5RP 1960. Február 1960*.

42 *Tri roky premeny: Prešov 1954 – 1957*. Prešov: Rada MNV v Prešove, 1957, s. 33.

43 Zákon č. 186/1960 Sb. Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání – školský zákon, (on-line 30. 7. 2019 <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-186/zneni-0#f3357348>).

44 *Tri roky premeny: Prešov 1954 – 1957*. Prešov: Rada MNV v Prešove, 1957, s. 33; Prešovská výzva. In *Učiteľské noviny*, roč. 9, 1959, č. 3, s. 1.

45 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 301, inv. č. 4297. *Správa o stave školstva v kraji Prešov ku 5. 11. 1958*.

46 Byro Krajského výboru KSS: Usnesenie byra KV KSS k situácii v školstve v Prešovskom kraji. In *Nový život: Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 2, 1953, č. 4, s. 1-2.

47 JURÍK, Michal. Stav mimotriednej výchovy a jej problémy na Slovensku. In *Vychovávateľ*, roč. 1963/1964, s. 103.

malú pozornosť. Výnimku tvorí odbor pre školstvo a kultúru rady ONV v Prešove.⁴⁸ Za této situace se do konce 50. let nepodařilo odstranit směnnost vyučování.

Tzv. cikánská družina mládeže

Na východním Slovensku žila početná romská menšina. S postátněním škol a zavedením povinné školské docházky pro všechny děti se musel řešit problém se zanedbanými cikánskými dětmi, jejichž rodiče si dosud nezvykli posílat je do škol. Jako důležitá se ukázala potřeba co nejvíce zvýšit výchovný vliv školky, školy a družiny a co nejvíce omezit vliv rodiny.⁴⁹ Plánovalo se zřídit DM všude tam, kde školu navštěvují cikánské děti. K tomu samozřejmě nedošlo. Tzv. cikánská DM existovala ale např. v Michalovcích.⁵⁰ Ve městě vznikla ve 30. letech osada s hygienickými domky pro místní cikánské obyvatele. V roce 1949 zde zahájila svou činnost i národní škola pro místní děti. Škola byla umístěna v dřevěném baráku, kde se nacházela jedna učebna, kuchyň, jesle, sklad, sprchy a vanové koupele. Výuka začala 28. října 1949 a nastoupilo 70 žáků, kteří se učili pod vedením dvou učitelů.⁵¹ Začátkem 50. let zde začala působit i DM. Problém představoval od počátku zejména nestálý počet docházejících žáků, protože rodiče dětí často měnili místo pobytu. Na začátku roku 1952 navštěvovalo DM 56 žáků, z nichž pouze šest dětí mělo zaměstnanou matku, protože většina matek byla právě před nebo po porodu. Celkem 20 dětí docházelo do DM ze sociálních důvodů – jednalo se zde především o tzv. nepřevychované cikány.⁵² Na

48 ADAMOV, Michal. Prešovský okres v „Zetke“ na jedničku. In *Učitel'ské noviny*, roč. 9, 1959, č. 26, s. 5; O špatné situaci na stavbách školských budov v okrese Humenné: Stavba školy v Papíne, zpráva z 1. 10. 1959: „Na stavenisku pracoval iba jeden človek. Ale pre viac ľudí práce ani niet. Pozemné stavby mali do 1. augusta t. r. dodať prefabrikáty, no dodnes sa tak nestalo.“ PORUBSKÝ, R. Stavbárske okienko z okresu Humenné. In *Učitel'ské noviny*, roč. 9, 1959, č. 39, s. 4.

49 Tématem omezení vlivu cikánské rodiny se blíže zabývala Barbora Šebová ve své diplomové práci. ŠEBOVÁ, Barbora. „Škola míru“ v Květušíně 1950 – 1954 (a její pokračování na Dobré Vodě u Prachatic) – kritická reflexe v historickém kontextu 50. let. (Diplomová práce). Praha: FF UK v Praze, Ústav jižní a centrální Asie, Seminář romistiky, 2009. Historií Romů v českých zemích po roce 1945 a pokusům o jejich „převýchovu“ se věnovala také prof. Nina Pavelčíková ve své publikaci Romové v českých zemích v letech 1945 – 1989. PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945 – 1989*. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu č. 12. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004.

50 PREDMERSKÝ, Vladimír. O výchově a vyučování cigánských dětí – materské školy a družiny mládeže. In *Učitel'ské noviny*, roč. 8, 1958, č. 50, s. 3.

51 ŠTEFAN, Jozef – MIHALOVIČ, Eugen. K založeníu Čollákovkej osady. In *Almanach Zem-plína*. Michalovce: Okresný výbor KSS v Michalovciach, 1958, s. 117.

52 Jednalo se o romské rodiny, které žily ještě tradičním způsobem života – takoví, kteří „sa vyhýbajú práci, často menia bydliská a pracoviská, žijú na úkor spoločnosti a na nízkej životnej a kultúrnej úrovni. Nie sú ešte trvale usídlení, sústavne nepracujú...“ SIAKEL, Ján. Niektoré špecifické problémy výchovy mládeže na východnom Slovensku. In *Vychovávateľ*, roč. 19645/1966, s. 238; ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 460. *Michalovce – družiny mládeže k 31. 3. 1952*.

konci roku 1952 klesl počet dětí na 42 a všechny byly v DM umístěny ze sociálních důvodů.⁵³ Koncem roku 1953 poklesl počet dětí na 31.⁵⁴

Program a provoz v družinách mládeže

V první polovině 50. let se kladl důraz zejména na přísnou organizaci času, který strávily děti v DM. Hlavní úkol spočíval v tom, umožnit žákům řádnou a nerušenou přípravu na vyučování – zde se jednalo především o vypracování domácích úkolů. Zvláštní pozornost se věnovala také žákům, kteří špatně prospívali. Doučovala je vychovatelka nebo jim pomohli lepší žáci.⁵⁵ Pokud DM pracovala kvalitně, pozorovaly se u mnohých žáků lepší výsledky ve vyučování.⁵⁶ DM dále nabízela možnost příjemně trávit volný čas v různých kroužcích, hraním her, sportem, čtením apod.⁵⁷

Pokud probíhalo na škole dvousměnné vyučování, mohl program dětí vypadat např. takto: od 7. do 8. hodiny se žáci scházeli, zabývali se deskovými hrami; od 8. do 10. probíhal pracovní čas – učení a psaní domácích úkolů, následovala svačina, hry a zábava, oběd byl od 12. do 12.30 a poté odchod na odpolední vyučování. Děti, které se účastnily dopoledního vyučování, obědvaly od 12.30 do 13. hodiny; do 14. hodiny měly volný pohyb na vzduchu; od 14. do 16. hodiny pracovní čas, svačina a potom hry a zábava. Činnost v DM končila v 18 hodin.⁵⁸ Dětem, které měly odpolední vyučování, se doporučovaly klidnější činnosti během dopoledního pobytu v družině.

Provozní dobu DM určoval ředitel školy. Dbalo se na to, aby začátek i konec práce v DM odpovídal pracovní době zaměstnaných matek. Často se ale stávalo, že rodiče nesměli vyzvednout své děti dříve, než skončila provozní doba. Školy toto pravidlo odůvodňovaly tím, že různé časy odchodů dětí jim narušují výchovné působení a sťažuje organizaci zájmové činnosti, zejména kroužků.⁵⁹ Např. DM při Střední škole v Sabinově měla provozní dobu od 6.30 do 18.30 hod.⁶⁰

Dětem v DM bylo potřeba vytvořit program a naplánovat činnost. Vychovatelé si stěžovali na nedostatek metodických příruček, plánů činnosti i vybavení DM.

53 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 460. *Michalovce – družiny mládeže k 31. 12. 1952.*

54 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 50, inv. č. 696. *Výkaz družin mládeže k 31. 9. 1953.*

55 Družiny tak pomáhaly škole tím, že příprava žáků byla odbornější a soustavnější a učitelé poté pozorovali zlepšení u žáků navštěvujících družiny. Návšteva v družině mládeže. In *Učitel'ské noviny*, roč. 1, 1951, č. 12, s. 2.

56 POLÁČIKOVÁ, I. Zabezpečit podmienky družinám mládeže. In *Učitel'ské noviny*, roč. 7, 1957, č. 41, s. 5.

57 Návšteva v družině mládeže. In *Učitel'ské noviny*, roč. 1, 1951, č. 12, s. 2; VRABCOVÁ, Petronela. Práca v družinách mládeže a ich poslanie. In *Učitel'ské noviny*, roč. 1, 1951, č. 18, s. 5.

58 VRABCOVÁ, Petronela. Práca v družinách mládeže a ich poslanie. In *Učitel'ské noviny*, roč. 1, 1951, č. 18, s. 5.

59 KNAPÍK, Jiří. Školní družiny a kluby. In KNAPÍK, Jiří a kol.: *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava: 2014, s. 146.

60 ŠA PO, pob. Prešov, fond ONV Sabinov, šk. 37, inv. č. 117, 1952. *Hlásenie o novozriadených a zrušených MŠ, družinách a stravovniach.*

Činnost vychovatelek stěžovala zejména skutečnost, že DM navštěvovali žáci různých věkových kategorií a jak jsme již zmínili výše, na jednu vychovatelku připadal vysoký počet dětí.⁶¹ Často se tedy stávalo, že vychovatelky nevěděly, co s dětmi dělat.⁶² Vychovatelka z jisté vesnické DM napsala do Učitel'ských novin: „Náše hry sú: dve lopty, jeden šach, dve dominá a jedno „Člověče, nezlob se“. Najbližšie okolie je fádne, kultúrne podujatie nijaké a rok je dlhý. Akú náplň dať deťom?“⁶³ Existovalo několik příruček o práci v DM od českých i slovenských autorů. Mezi první příručky patřila kniha Bohuslava Podešvy z roku 1952 *Práce v družinách mládeže*,⁶⁴ na Slovensku se této tematice věnovaly až počátkem 60. let autorky Nina Dedeková a Iva Vaňková.⁶⁵ Příručku pro školní kluby vydal v roce 1963 Václav Bláha.⁶⁶ Kromě dobových příruček sloužily potřebě vychovatelů i některá periodika. V Bratislavě vycházel od roku 1948 do roku 1950 měsíčník *Pedagóg: mesačník školských pracovníkov*, který se v roce 1951 přeměnil na *Učitel'ské noviny*, kde občas vycházely články poskytující informace o práci v DM. Teprve od roku 1957 pak vycházel v Praze celorepublikový časopis určený přímo pro vychovatele *Vychovatel: časopis pro pracovníky družin mládeže a dětských domovů*. Poté se jeho redakce přesunula do Bratislavy, kde začal od roku 1960 vycházet pod názvem *Vychovávateľ: časopis pedagogov*. Vybavení DM rovněž nepostačovalo. Žáci měli k dispozici málo společenských her, sportovních potřeb, chyběly i tělocvičny apod.⁶⁷

Na některých místech byly snahy zavést DM s celotýdenní péčí. Zejména v místech, kde docházela do DM převážná většina žáků přespolních a chybělo odpovídající dopravní spojení do školy. V Podhorodi, okr. Sobrance, plánovali zřízení DM s týdenní péčí, ale nepřihlásilo se dost dětí. Vedení MNV zorganizovalo i propagační akci pro rodiče, kteří ale neprojevíli zájem. Ti, kteří by ho měli, žádali bezplatnou stravu a týdenní ošacení zdarma.⁶⁸ Úspěšné založení DM s celotýdenním provozem proběhlo ve Stropkově. Na žádost rodičů dětí navštěvujících slovenské školy ve Stropkově KNV schválil zřízení DM s celotýdenním provozem. Největší překážkou při zřízení představoval opět nedostatek prostor a vybavení. Přihlásilo se 40 žáků, pro které se musely zajistit postele, deky a ostatní věci potřebné k celotýdennímu provozu. DM začala svou činnost 1. září 1954.⁶⁹

61 JURKO, Lud. Družinám mládeže treba pomôcť. In *Učitel'ské noviny*, roč. 8, 1958, č. 47, s. 6.

62 HERING, Pavel. Výchova mládeže – vec všetkých odborárov – Viac starostlivosti družinám mládeže. In *Učitel'ské noviny*, roč. 6, 1956, č. 44, s. 2.

63 GRÁC, Ján. Starajme sa o družiny mládeže! In *Učitel'ské noviny*, roč. 7, 1957, č. 23, s. 4.

64 PODEŠVA, Bohuslav. *Práce v družinách mládeže*. Praha: SPN, 1952. Nebo ČERNÝ, N. a kol. *Organizace práce v družinách mládeže*. Praha: SPN, 1957.

65 DEDEKOVÁ, Nina – VAŇKOVÁ, Iva a kol. *Niektoré výchovnovzdelávacie problémy v družinách mládeže*. Bratislava: SPN, 1960; DEDEKOVÁ, Nina – VAŇKOVÁ, Iva a kol. *ABC výchovy mimo vyučovania*. Bratislava: SPN, 1961; DEDEKOVÁ, Nina – VAŇKOVÁ, Iva a kol. *Výchova mimo vyučovania*, Bratislava: SPN, 1963.

66 BLÁHA, Václav. *Školní klub jako jedna z forem celodenní péče ZDŠ o žáky 6. – 9. roč.* Ústí nad Labem: Ústav pro další vzdělávání učitelů a vých. prac. na Pedagog. institutu, 1963.

67 GRÁC, Ján. Starajme sa o družiny mládeže! In *Učitel'ské noviny*, roč. 7, 1957, č. 23, s. 4.

68 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 50, inv. č. 697. *Situácia v plnení plánu družin mládeže a škol. jedálni za mesiac október 1953*.

69 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 157, inv. č. 2312. *Zriadenie družiny v Stropkove*.

DM s „nočním provozem“ fungovaly i v jiných místech na Slovensku. Staraly se především o děti rodičů, kteří jezdili často služebně pryč nebo o děti žijící jen s jedním z rodičů, který byl pracovně vytížený.⁷⁰

Koncem 50. let se stále více ukazovalo, že dosavadní plán práce v DM, kdy se střídala odpočinková část s přípravou na vyučování, vyhovoval především dětem prvních a druhých ročníků. Starším dětem tento systém již příliš nevyhovoval. Ukázalo se jako důležité jim umožnit, aby se samostatně rozhodli, jakou činnost budou vykonávat. Hlavním úkolem ale pořád zůstala povinnost splnit si své povinnosti vůči škole.⁷¹ Z celkového počtu dětí navštěvujících DM jich docházelo do 6. – 9. ročníků jen asi šestina.⁷² A tak vznikly v září 1959 z podnětu ministerstva školství a kultury tzv. školní kluby a pokusně se zkoušely na 20 vybraných školách.⁷³ Šlo o novou formu zařízení, která se starala v mimoškolním čase o žáky 6. – 9. ročníku. Plán jejich práce sestával z odpočinku, rekreace, přípravy na vyučování a rozvíjení zájmové činnosti. Žáci měli nově možnost svobodné volby zájmových aktivit. Činnost klubů organizovali především učitelé, kteří spolupracovali se skupinovým vedoucím Pionýrské organizace (PO) a také s vychovatelkami v DM.⁷⁴ Na školách, kde působil školní klub, zůstala DM péče pouze o děti 1. – 5. ročníků.

Provoz družin během letních prázdnin

Protože zaměstnané matky chodily do práce i během letních prázdnin, bylo zapotřebí zajistit péči o děti. Některé DM tak nepřerušily provoz ani o letních prázdninách. Ve větších městech se stalo běžnou praxí, že v provozu zůstalo jen několik DM, které zajišťovaly péči o děti z různých škol z okolí. Dbalo se na to, aby měly děti k dispozici školní jídelnu. Oběžník č. 59/1953 z května 1953 stanovoval, že „pro udržení družiny v prázdninovém provozu bylo nutno minimálně pět dětí“.⁷⁵ Program se také lišil od běžného provozu. V létě trávil děti co nejvíce času venku, podnikaly různé výlety a exkurze, věnovaly se zemědělským pracím a činnostem s polytechnickým

-
- 70 V Bratislavě vznikla tato družina v roce 1953 a jejího nočního provozu využívala např. žákyně 4. třídy národní školy E. M., žijící sama s maminkou, která pracovala jako průvodčí ve vlaku na trati Bratislava – Košice. Dále zde byli např. bratři J. M. a V. M., jejichž maminka se léčila v Tatrách a otec hodně pracovně cestoval. KVAČKAIOVÁ, A. Družina mládeže s noční službou. In *Učitel'ské noviny*, roč. 3, 1953, č. 9, s. 3.
- 71 BALÁŽ, Jozef. Družina mládeže ako výchovný činiteľ. In *Učitel'ské noviny*, roč. 7, 1957, č. 5, s. 3; KASALOVSKÁ, Heda. O čo nám ide v družinách mládeže? In *Učitel'ské noviny*, roč. 10, 1960, č. 14, s. 5.
- 72 KRUPAUER, J. Starostlivosť o žiakov v čase mimo vyučovania. In *Učitel'ské noviny*, roč. 10, 1960, č. 48, s. 5.
- 73 K rozšiřování sítě školních klubů docházelo jen pozvolna, ještě v roce 1963 bylo na celém Slovensku pouze 42 oddělení školních klubů a docházelo do nich 953 žáků. Školní družiny a školy ve světle statistiky. In *Vychovávateľ*, roč. 1964/65, s. 84.
- 74 Kú: Perspektívy mimoškolskej výchovy. In *Učitel'ské noviny*, roč. 10, 1960, č. 19, s. 2; KNAPÍK, Jiří. Školní družiny a kluby. In KNAPÍK, Jiří a kol. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava 2014, s. 143.
- 75 KNAPÍK, Jiří. Školní družiny a kluby. In KNAPÍK, Jiří a kol. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava 2014, s. 158.

zaměřením.⁷⁶ Jako dozor DM se zapojovali také učitelé národních i středních škol.⁷⁷ V Prešovském kraji fungovalo během prázdnin 1953 16 DM. Ostatní družiny zastavily během léta svou činnost. Některé se sloučily, zejména v Prešově, protože do jednotlivých DM se na letní provoz přihlásilo málo dětí. Všechny DM v okresech Sabinov, Medzilaborce, Stropkov, Snina, Svidník, Spišská Stará Ves a Velké Kapušany měly přes prázdniny činnost zastavenou – zejména proto, že do nich docházeli především přespolní žáci – ti během prázdnin nechodili do školy, tudíž nepotřebovali ani DM.⁷⁸ Děti mohly trávit svůj volný čas např. i v domě pionýrů, který nabízel množství zábavných aktivit, výletů apod.⁷⁹

V místech, kde se během léta nemohla provozovat DM nebo mateřská školka, se zřizovaly tzv. zemědělské útulky.⁸⁰ Ty byly určeny zejména pro děti ve věku do šesti let a měly se během žní zakládat především v obcích, kde existovalo JZD III. typu.⁸¹ Některé tyto útulky nabízely stravování také dětem starším šesti let, především proto, aby ženy-matky nemusely vařit a mohly se naplno věnovat práci na poli.⁸² Další důležitý prvek sezónních útulků představovalo snížení rizika požárů, které by mohly bezprizorní děti založit.⁸³

Vztahy mezi vychovatelkami, rodiči a ostatními zaměstnanci školy, kontroly v družinách

Pro zajištění kvalitní činnosti v DM byla nesmírně důležitá spolupráce ředitele školy i učitelů s družinou. Podle dobové příručky komunikovaly vychovatelky jak s učiteli, tak s rodiči žáků. V kontaktu s rodiči měla vychovatelka „*vystupovat jako jakási propagátorka nového způsobu péče o dítě, která vzorným plněním svých úkolů bude motivovat dosud nepracující matky, aby se bez obav o své děti přihlásily do zaměstnání*“.⁸⁴ Rodiče by měli dítě vychovávat podle stejných principů jako ve škole a v družině, a tak se prohlubovalo „*žádoucí*“ výchovné působení.⁸⁵

Ještě důležitější však byly vztahy mezi vychovatelkou, ředitelem školy a učiteli. Dobrou spoluprací s učiteli mohla vychovatelka kladně ovlivnit prospěch žáků. Do-

76 KNAPÍK, Jiří. Školní družiny a kluby. In KNAPÍK, Jiří a kol. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava 2014, s. 159.

77 ŠA PO, pob. Vranov nad Topľou, fond ONV Vranov 1949 – 1954 (dále ONV VT), šk. 100, inv. č. 184, 1951. *Prevádzka celodennej starostlivosti pri MŠ a družinách cez veľké prázdniny*.

78 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 50, inv. č. 695. *Situácia v plnení plánu družín mládeže a škol. jedálni za mesiac júl 1953*.

79 Kam s deťmi cez dni prázdnin? In *Nový život: Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 4, 1955, č. 33, s. 4.

80 KNAPÍK, Jiří. Školní družiny a kluby. In KNAPÍK, Jiří a kol. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava 2014, s. 158.

81 ŠA PO, pob. Vranov nad Topľou, fond ONV VT, šk. 253, inv. č. 386, 1955. *Zriaďovanie poľnohospodárskych žatevných útulkov*.

82 (ku). *Deti družstevníkov cez žatvu v materskej škôlke*. In *Nový život: Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 4, 1955, č. 30, s. 5.

83 -Zábranár-. *Cez žatvu patria deti do útulkov!* In *Pravda dediny: Roľnícke noviny Prešovského okresu*, roč. 2, 1952, č. 10, s. 4.

84 KNAPÍK, Jiří. Školní družiny a kluby. In KNAPÍK, Jiří a kol. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava 2014, s. 138.

85 KNAPÍK, Jiří. Školní družiny a kluby. In KNAPÍK, Jiří a kol. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava 2014, s. 139.

poručovalo se hospitovat při vyučování, hovořit s učiteli o problémech konkrétních žáků a zúčastňovat se porad učitelského sboru.⁸⁶ V běžném životě ale existovaly časté případy, kdy ředitelé neprojevovali dostatečný zájem o DM.⁸⁷ Viděli v DM spíše přítěž nebo „nutné zlo“ kvůli různým hospodářským problémům.⁸⁸ Také vztahy s učiteli měly většinou daleko od ideálu. Učitelky na mnoha školách považovali vychovatelky za méněcenné.⁸⁹

Z propagačních důvodů se však v tisku prezentovaly také pozitivní příklady a zkušenosti. Zmiňme příklad DM v Strážském, okres Michalovce, kde se ředitel školy údajně sám chopil iniciativy. Při místní střední škole již v květnu 1950 začal činnost denní útulek, který sloužil především ke stravování přespolních žáků. Po roce se přeměnil v DM a začala zde pracovat vychovatelka, která ale postrádala jakékoliv zkušenosti. Pracovníci školy chtěli tedy začít s výchovnou činností, ale nevěděli, jak na to. Tyto počáteční problémy se podařilo odstranit tak, že ředitel školy svolal radu, na které se naplánoval činnost DM a vytvořil se výchovný plán. Lépe zařídili kuchyň i jídelnu, zkvalitnili prostory i zařízení DM a poté opět provedli nábor dětí. Zapsalo se 30 žáků. Aby se nezkušená vychovatelka zapracovala, prováděli v DM výchovnou činnost nejprve kvalifikovaní učitelé. Vychovatelka pouze hospitovala a dělala si poznámky. Po nějakém čase už vedla DM sama.⁹⁰ Kvalitní práci zřejmě odváděla i DM při Střední škole v Solivare, okr. Prešov. Děti chodily v zimních měsících sáňkovat a lyžovat do okolí školy. Měly také možnost návštěvy kroužků (taneční, pěvecký, recitační) a často se v DM konaly různé besídky. Služeb DM využívalo na začátku roku 1956 přes 80 rodičů.⁹¹

Avšak ani vychovatelka nemusela být pouze ta „bezbranná“. Zachovaly se nám dokumenty o vyšetřování osoby vedoucí vychovatelky, jistě J. B., na I. národní škole v Prešově. Objevilo se proti ní více obvinění, která měla na svědomí zejména její „svárlivá“ povaha. V létě 1951 došlo na pracovišti mezi kuchařkou a vychovatelkou

86 KNAPÍK, Jiří. Školní družiny a kluby. In KNAPÍK, Jiří a kol. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava 2014, s. 137.

87 Úlohy učitelov a školskej správy v budúcom školskom roku – Prejav námestníka ministra školstva Vojtecha Pavláška: Mimoškolská výchova. In *Učiteľské noviny*, roč. 2, 1952, č. 28-29, s. 6; POLÁČIKOVÁ, I. Zabezpečiť podmienky družinám mládeže. In *Učiteľské noviny*, roč. 7, 1957, č. 41, s. 5; KOVÁČIKOVÁ, E. Družiny mládeže nie sú len sociálne zariadenie. In *Učiteľské noviny*, roč. 8, 1958, č. 2, s. 5; KRUPOVÁ, Irena. Výchovnú prácu na prvé miesto. In *Učiteľské noviny*, roč. 9, 1959, č. 49, s. 5; ČIČVÁK, Michal. Mimoškolská výchova za 20 slobodných rokov. Východoslovenský kraj. In *Vychovávateľ*, roč. 4, 1964/1965, s. 306-308.

88 KOVÁČIKOVÁ, E. Družiny mládeže nie sú len sociálne zariadenie. In *Učiteľské noviny*, roč. 8, 1958, č. 2, s. 5; POLÁČIKOVÁ, I. Zabezpečiť podmienky družinám mládeže. In *Učiteľské noviny*, roč. 7, 1957, č. 41, s. 5.

89 POLÁČIKOVÁ, I. Zabezpečiť podmienky družinám mládeže. In *Učiteľské noviny*, roč. 7, 1957, č. 41, s. 5; GRÁC, Ján. Starajme sa o družiny mládeže! In *Učiteľské noviny*, roč. 7, 1957, č. 23, s. 4.

90 NEMEC, Ladislav. Výchovná práca v družine mládeže. In *Učiteľské noviny*, roč. 2, 1952, č. 46, s. 5.

91 OLHA, Štefan. Bohatý a pestrý je život v družine mládeže. In *Nový život: Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 5, 1956, č. 3, s. 3.

„k hádke a i bitke (hádzanie pohárov)“. Na základe požadavkú rodičů na následujúci schůzi sdružení rodičů a přátel školy (SRPŠ) se rozhodlo o přeložení vychovatelky na DM při IV. národní škole v Prešově. Ani tam však tato vychovatelka nepůsobila bez problémů. Nejprve byla obviněna z toho, že „vyštvala“ z DM svou podřízenou, pomocnou družinářku, která kvůli své vedoucí úplně přestala docházet do zaměstnání a žádala o přeložení na jinou družinu. Při šetření uvedla, že „hned' pri mojom nastúpení na DM s.⁹² vedúca ma privítala ostrým tónom [...], vytýkala mi, že sú tašky a kabáty po zemi a vyhrážala sa mi že ide po s. inšpektora Horňanského, pritom buchla dvermi a odišla“. Školský odbor KNV ji s přeložením nevyhověl a když se ani po několika výzvách na pracoviště nevrátila, rozvázal se s ní pracovní poměr.

I na svém druhém působišti, v DM při IV. národní škole, měla J. B., spolu s hlavní kuchařkou, opět konflikt s pomocnou kuchařkou. Ženy se vzájemně obviňovaly z pomlouvání,⁹³ tajného odnášení jídla z družiny a vulgárního vystupování vůči dětem.⁹⁴ I vyšetřování těchto obvinění na KNV probíhalo bouřlivě.⁹⁵

Dalším obviněním proti zmíněné vedoucí vychovatelce představovalo její údajné špatné hospodaření ve školní kuchyni a obvinění z finančních machinací. Manžel této vychovatelky pracoval na finančním odboru KNV Prešov, kam mu žena přímo posílala zprávy o hospodaření v DM. Muž chodil často do DM pít alkohol, načež vyhrožoval personálu školy, „že všetkých postrieľa ako partizán. To sa prejavovalo aj v tom smere, že sa oháňal straníckou legitimáciou a často aj jeho manželka v tom zmyslu, že čo sa mu ako členovi môže stať a to isté jej. To bolo konštatované aj na schôdzi rodičovského združenia“. Toto obvinění začal vážně řešit KNV v Prešově. Proběhlo více šetření a výsledků svědků i obviněných. Vyšetřovatelé našli nesrovnalosti v hospodaření DM a teprve na základě těchto výsledků vyšetřování odvolali vedoucí vychovatelku J. B. začátkem roku 1953 z funkce. Dále vyšetřovatelé shledali, že pod vedením dotyčné vychovatelky byla výchovná činnost „slabá, takisto spolupráca so školou. Stále škriepky a hádky medzi zamestnancami rozhodne nepôsobili dobre na výchovu detí, keďže je známe, že v rozčúlení sa používajú i hrubé slová a deti nevidia dobrý príklad u svojich vychovávateľov“.

Špatné vztahy mezi zaměstnanci školy se řešily počátkem roku 1953 také na DM při I. národní škole v Prešove. Družinářka vůbec neměla zájem pomáhat učitelům.

92 s. = súdružka

93 Pomocná kuchařka si stěžovala, že ji družinářka označila slovem „bosorka“, načež se družinářka hájila: „Ja ani nemám vo zvyku užívať toto slovo. Keď použijem, tak je to obyčajne slovo „sviňa“, ale toto tiež nikto odo mňa nepočuje.“ Kuchařka dále vypověděla, že ji vychovatelka „povedala, že som cigánka, že preto ma vyhodili aj z predchádzajúcej družiny a teraz že zas tu robím neplechky-klebety“.

94 Kuchařka školní jídelny údajně často vulgárně mluvila na děti při vydávání jídla. Např. „keď deti išli do jedálne, kuchárka Ž. povedala deťom, [...] že čo deti stále lozia, že čo neidu „materi do p***“. Kuchařka to však popřela, tvrdila, že použila méně ostré výrazy jako „ísť do frasa“ nebo „boh by Ťa skaral“. Vedoucí vychovatelka J. B. byla obviněna z toho, že „užívá slová, ktoré nepatria do úst ani otrlým chlapom“.

95 „Po hádke so s. H. (pomocná kuchařka – pozn. L. G.), s. Ž. (hlavní kuchařka – pozn. L. G.) z kancelárie odišla.“ Po jejím odchodu se pokračovalo s výpovědí ostatních přítomných, soudružka Ž. se po chvíli vrátila a pokračovala s výpovědí, „na to s. Ž. sa zase rozčulila, cítila sa dotknutá, keď ju z takých rečí obvinila s. H. a odišla preč“. Když se opět po chvíli vrátila, konečně se podařilo její výpověď dokončit.

„[...] s. riaditeľ, keď boli učiteľky s deťmi na škole v prírode a bola veľká absencia učiteľov, požiadal tento s predbežným súhlasom JNV IV.,⁹⁶ aby s. Zb., vychov., pomohla pri suplovaní. Táto to odmietla s tým, že ona nie je povinná, túto prácu zadarmo konať, lebo i tak jej to nikto nezaplatí. Že ona nie je kvalifikovaná učiteľka, toto robiť nemôže, [...]“ Ředitel školy vydal směrnicе, ve kterých zakázal návštěvy příbuzných v DM a také zakázal odnášení jídla z družiny, ze kterého byly následně obviněny vedoucí vychovatelka a dvě kuchařky. Jedním ze svědků odnášení jídla se stal i školník, který je měl za úkol kontrolovat, pokud uvidí, že něco odnášejí domů. Kuchařky se však jen tak nedaly. „Tie zo Šariša (kuchařky – pozn. L. G.) povedali pred pomocnicou Hubovou, že ak ich budem kontrolovať, že čo budu mať v ruke, tým mi rozbiju hlavu.“ Výsledky zainteresovaných osob, kdy se navzájem obviňovaly z různých krádeží a přilepšování si, provedl zaměstnanec odboru školství KNV v Prešově.⁹⁷ Opět se řešila pouze hospodářská stránka celé situace. Na těchto příkladech můžeme jasně vidět, že začátkem 50. let představovala stravovací funkce DM prioritu oproti funkci výchovné.

Kontroly v DM probíhaly spíše ze strany hospodářských orgánů, školní inspektoři kontrolovali výchovnou činnost jen v menší míře.⁹⁸ Školní inspekci vykonali např. počátkem ledna 1954 v DM při osmileté střední škole v Michalovicích. Provedli ji krajský školní inspektor a okresní školní inspektor. Během návštěvy družiny zjistili inspektoři mnoho nedostatků, zejména ve výchovné práci vychovatelek. Nedostatky plynuly především z nedostatku patřičných pedagogických vědomostí. V DM pracovaly tři vychovatelky, z nichž jen vedoucí měla odpovídající pedagogické vzdělání a vykonávala svou práci obstojně. Zbylé dvě se dopouštěly hrubých chyb, např. když se dva chlapičili, vychovatelky nijak nezasáhly i když se v tu chvíli staraly pouze o 16 dětí. Po polední přestávce nic neoznámily inspektorům a odešly i s dětmi ven na vycházku – za účelem zbavení se inspekce. Krajský inspektor zde tedy nechal přesunout zkušenou vychovatelku působící v jiné DM.⁹⁹

Družiny mládeže v okrese Vranov nad Topľou

Okres Vranov nad Topľou se stal dějištěm událostí konce druhé světové války. Boje na tomto území trvaly sedm týdnů a způsobily mnoho škod ve všech oblastech života. Ze 49 obcí 13 úplně vyhořelo a 18 bylo částečně zničeno. Jednalo se o agrární okres, až 70,5 % lidí zde pracovalo v zemědělství,¹⁰⁰ což se promítlo na velmi nízké životní úrovni. V rámci programu na industrializaci Slovenska se i tady začal budovat průmysl.¹⁰¹ Dne 16. května 1948 se začalo se stavbou podniku Drevokombinát ve

96 Jednotný národní výbor = KNV IV. referát. (= odbor školství)

97 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 40, inv. č. 536.

98 GRÁC, Ján. Starajme sa o družiny mládeže! In *Učiteľské noviny*, roč. 7, 1957, č. 23, s. 4.

99 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 55, inv. č. 827. *Správa o inšpekci DM Michalovce 7. 1. 1954.*

100 MICHNOVIČ, Imrich. Vranovský okres počas SNP a oslobodenia Sovietskou armádou. In JÁGER, Mikuláš. *Tridsať víťazných rokov v okrese Vranov nad Topľou*. Košice: OV KSS a ONV Vranov nad Topľou, 1974, s. 11.

101 BABJAK, J. – HANZO, J. – MIČEK, M. Ekonomický rozvoj okresu po roku 1948. In JÁGER, Mikuláš. *Tridsať víťazných rokov v okrese Vranov nad Topľou*. Košice: OV KSS a ONV Vranov nad Topľou, 1974, s. 14.

Vranově nad Topľou,¹⁰² který zahájil provoz 1. listopadu 1955. Jednalo se v té době o nejmodernější továrnu na výrobu celulózy v Evropě.¹⁰³ Ve vranovském okrese vznikly i další průmyslové podniky – např. cementárna v Bystrom¹⁰⁴ nebo závod na zpracování lnu Tatraľan v Hlinnom.¹⁰⁵

První DM ve vranovském okrese začala svůj provoz v prosinci 1951 při Střední škole ve Vranově nad Topľou. Zřízení této první DM provázely zpočátku nemalé těžkosti. Členům SRPŠ ve spolupráci s Okresním výborem Československého svazu mládeže (ČSM) a ONV se podařilo získat dřevěný barák, který kdysi sloužil skautům a nyní se již několik let nevyužíval a skladoval se v něm jen nepořádek. Tento objekt byl demontován a přesunut na pozemek školy, kde jej řemeslníci opět sestavili. Učitelé a pionýři si sami upravili prostor na školním dvoře tak, aby zde mohli barák umístit. V objektu se zbudovala kompletně vybavená kuchyně, společenská místnost sloužící zároveň jako jídelna a další místnost pro hru a četbu.¹⁰⁶ Do DM docházelo 24 žáků, z toho devět dětí zaměstnaných matek, devět ze sociálních důvodů a šest přespolečných. Všech 24 žáků se v DM také stravovalo. Pracovali tady dva zaměstnanci – kuchařka a odborná vychovatelka.¹⁰⁷ Do konce roku 1952 se zdvojnásobil počet dětí navštěvujících družinu a ztrojnásobil se počet dětí zaměstnaných matek.¹⁰⁸ V září 1953 navštěvovalo DM už 37 žáků.¹⁰⁹

Funkcionáři MNV a ONV ve Vranově nebyli přesvědčeni o důležitosti DM a tak zakládání dalších těchto zařízení provázely problémy. Ze strany MNV docházelo rovněž k nevěli financovat družiny.¹¹⁰ I přesto během druhé poloviny roku 1952 vznikly v okrese dvě nové DM – při Střední škole v obci Benkovce a při Střední škole v Nižném Hrabovci. Zřídila se i čtvrtá družina v Hencovcích, ta však do konce roku 1952 nezačala činnost, protože v místnostech, které měla využívat, se skladovalo zrna.¹¹¹ Předseda MNV v Hencovcích se k založení DM stavěl negativně, což také nepřispělo k jejímu zprovoznění.¹¹²

102 Drevokombinát vo Vranove. In *Hlas ľudu*, roč. 4, 1948, č. 20, s. 1.

103 Celulózka Vranovského drevopriemyslu v Hencovciach začala pracovať. In *Nový život: Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 4, 1955, č. 59, s. 1.

104 ONOFREJ, Juraj. Otvárame cementáreň v Bystrom. In *Nový život: Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 4, 1955, č. 7, s. 1.

105 Na stavbe závodu Tatraľan v Hlinnom súťažia. In *Nový život: Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 1, 1952, č. 6, s. 6.

106 VALL, Št. Získali sme dom družiny mládeže. In *Učiteľské noviny*, roč. 2, 1952, č. 6, s. 5.

107 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 470, šk. 35. *Vranov – družiny mládeže k 31. 3. 1952.*

108 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 470, šk. 35. *Vranov – družiny mládeže k 31. 12. 1952.*

109 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 50, inv. č. 696. *Situácia v plnení plánu družín mládeže a škol. jedálni za mesiac september 1953.*

110 ŠA PO, pob. Vranov nad Topľou: Fond ONV VT, šk.152, inv. č. 236; 1953. *Správa o zriaďovaní družín mládeže v okrese.*

111 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 470. *Rozbor o plnení družín mládeže ku dňu 31. 12. 1952.*

112 ŠA PO, pob. Vranov nad Topľou, fond ONV VT, šk. 126, inv. č. 210, 1952. *Správa o prieskume družín mládeže v okrese Vranov.*

V Benkovicích začala DM svou činnost 1. prosince 1952 a našla umístění mimo školu, v soukromém domě, který musel projít částečnou rekonstrukcí. Podle předběžného plánu mělo DM navštěvovat 120 dětí, v prosinci pak reálně nastoupilo 81 žáků. Družina nedisponovala vlastní kuchyní, chybělo totiž základní kuchyňské vybavení.¹¹³ S dětmi pracovala jedna odborná vychovatelka.¹¹⁴ Ve školním roce 1953/54 již DM nezačala svou činnost.¹¹⁵

Družina v Nižném Hrabovci se nacházela v prostorách bývalého poštovního úřadu. Po provedení menších oprav začala DM 1. prosince 1952 svou činnost. Navštěvovalo ji 50 žáků, z nichž pouze tři děti měly zaměstnanou matku. Z důvodu nedostatku kuchyňského vybavení zde zatím nebylo možné zřídit školní kuchyni. Nepracoval zde žádný vychovatel, provoz zajišťovali tři osoby, pravděpodobně učitelé v čase po vyučování.¹¹⁶ V září 1953 klesl počet žáků v DM na 24.¹¹⁷ Ve školním roce 1954/55 již nezačala svou činnost.¹¹⁸

Obě tyto družiny sestávaly pouze z jednoho oddělení využívající ke své činnosti jednu místnost.¹¹⁹ S výchovnou činností na zřízených DM se začalo až dodatečně, od začátku roku 1953. Do té doby plnily pouze sociální funkci.¹²⁰

MNV žádaly o zřízení DM také v obcích Čemerné, Sol' a Tovarné, ale vzhledem k nedostatku místa k tomu během roku 1952 nedošlo. V těchto obcích existovala JZD III. typu a do místních škol docházelo dost přesporných žáků.¹²¹ V obci Čemerné potřebovali umístit do DM děti ze sociálních důvodů – jednalo se především o místní cikánské děti.¹²² V obcích Sol', Tovarné a Slovenská Kajňa nakonec došlo ke zřízení DM až počátkem 60. let, kdy se v těchto místech dokončily novostavby školských budov.¹²³

-
- 113 ŠA PO, pob. Vranov nad Topľou, fond ONV VT, šk. 126, inv. č. 210, 1952. *Správa o prieskume družín mládeže v okrese Vranov.*
- 114 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 470. *Vranov – družiny mládeže k 31. 12. 1952.*
- 115 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 50, inv. č. 696. *Situácia v plnení plánu družín mládeže a škol. jedálni za mesiac september 1953.*
- 116 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 470. *Vranov – družiny mládeže k 31. 12. 1952.*
- 117 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 50, inv. č. 696. *Situácia v plnení plánu družín mládeže a škol. jedálni za mesiac september 1953.*
- 118 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 151, inv. č. 2217. *Výročná správa o školstve 1954 – 1955, s. 19.*
- 119 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 35, inv. č. 470. *Vranov – družiny mládeže k 31. 12. 1952*; ŠA PO, pob. Vranov nad Topľou, fond ONV VT, šk. 126, inv. č. 210, 1952. *Správa o prieskume družín mládeže v okrese Vranov.*
- 120 ŠA PO, pob. Vranov nad Topľou, fond ONV VT, šk. 126, inv. č. 210, 1952. *Správa o prieskume družín mládeže v okrese Vranov.*
- 121 ŠA PO, pob. Vranov nad Topľou, fond ONV VT, šk. 152, inv. č. 236, 1953. *Správa o zriaďovaní družín mládeže v okrese.*
- 122 ŠA PO, pob. Vranov nad Topľou, fond ONV VT, šk. 99, inv. č. 183, 1951. *Zriadenie družín mládeže a MŠ.*
- 123 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 375, inv. č. 5333. *Zoznam družín mládeže, ktoré sa zriadili v jednotlivých okresoch Prešovského kraja v období 3. SRP. Február 1960.*

I přes neochotu místních úřadů, které v zakládání DM neviděli žádný smysl, vzniklo v okrese Vranov nad Topľou několik těchto zařízení. Během prvního desetiletí stabilně fungovala pouze jedna DM při střední škole ve Vranově. Plnila spíše sociálně zaopatřovací než výchovnou funkci a její kapacita byla velice omezená. Během zprůmyslňování okresu stoupl počet zaměstnaných žen, v roce 1958 v okrese Vranov docházelo do zaměstnání 1 298 žen, které pracovaly v průmyslu, zemědělství i službách.¹²⁴ Pro další zvyšování počtu zaměstnaných žen vyvstala potřeba zakládat nová mimoškolní zařízení a tak od počátku 60. let docházelo k pozvolnému rozšiřování sítě DM i v okrese Vranov nad Topľou.

Závěrem

Během celých 50. let poznamenal činnost DM v Prešovském kraji především nedostatek vhodných prostorů a kvalifikovaných pracovních sil. Minimálně celé první desetiletí byly DM vnímány spíše jako stravovny a místa sociálního zaopatření dětí. Výchovná činnost se kladla až na poslední místo.¹²⁵ Proto také nadřízené orgány i rodiče zajímal především provoz kuchyně a jídelny, než její výchovná činnost.¹²⁶ Také kontroly probíhaly především jen ze strany hospodářských orgánů. Počty DM se zejména v první polovině 50. let výrazně měnily, vznikaly nové DM a jiné zanikaly, ale většina z nich se nestala stabilními institucemi. Koncem sledovaného období docházela do DM pouze necelá 2 % všech žáků od šesti do 15 let¹²⁷ což rozhodně neodpovídalo potřebě počtu zaměstnaných žen v kraji.¹²⁸ Situace se výrazně nelišila ani na jiných místech Slovenska. Ve školním roce 1958/59 existovalo v českých krajích 1 930 DM, které navštěvovalo 134 287 žáků. Oproti tomu na celém Slovensku fungovalo pouze 335 DM s 19 723 žáky.¹²⁹

Vzhledem k nelehké minulosti Prešovského kraje, jeho zaostalosti oproti ostatním částem republiky, nebylo možné řídit se přesně vládními nařízeními a směrnici pro zakládání a činnost DM v 50. letech a družiny mládeže se zde ve sledovaném období nestaly významnějšími institucemi, o čemž svědčí i nepřítelství množství zachovaných archivních dokumentů.

124 ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV Prešov – odbor pracovních sil a sociálního zabezpečení 1949 – 1960 (OPSSZ) šk. 92, inv. č. 2866. *Správy o ženskéj zamestnanosti v okresoch Bardejov – Vranov. (máj 1959).*

125 ŠÍPOŠ, Ivan. Ako skvalitňujeme prácu Družín mládeže. In *Učiteľské noviny*, roč. 6, 1956, č. 21, s. 5; GRÁC, Ján. Starajme sa o družiny mládeže! In *Učiteľské noviny*, roč. 7, 1957, č. 23, s. 4; POLÁČIKOVÁ, I. Zabezpečť podmienky družinám mládeže. In *Učiteľské noviny*, roč. 7, 1957, č. 41, s. 5; KRUPOVÁ, Irena. Výchovnú prácu na prvé miesto. In *Učiteľské noviny*, roč. 9, 1959, č. 49, s. 5.

126 „Na ZRPŠ sa otázka družín dostáva málokedý do diskusie a ak áno, tak majú rodičia pripomienky a námietky len z hľadiska stravovania.“ GRÁC, Ján. Starajme sa o družiny mládeže! In *Učiteľské noviny*, roč. 7, 1957, č. 23, s. 4.

127 Celkový počet žáků od 6 – 15 let v Prešovském kraji byl asi 71 000. Z toho v roce 1959 navštěvovalo DM pouze 1 629 žáků. ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 301, inv. č. 4297. *Správa o stave školstva v kraji Prešov ku 5. 11. 1958.*

128 V prvním pololetí roku 1956 v Prešovském kraji chodilo do zaměstnání celkem 24 955 žen. ŠA PO, pob. Prešov, fond KNV PO OPSSZ, šk. 60, inv. č. 2094. *Správa o ženskéj zamestnanosti za I. polrok 1956 v kraji Prešov.*

129 *Statistická ročenka republiky Československé 1959.* Praha: Orbis, 1959, s. 427.

V průběhu 60. let se situace sice zlepšovala, vznikaly nové družiny, ale do konce 60. let se nedosáhlo plánovaného počtu ani kvality, nepodařilo se odstranit směnost vyučování, problém s nedostatkem prostorů tak přetrvával dál. Navíc v celém Východoslovenském kraji¹³⁰ tvořili jedno a dvoutrídky¹³¹ 51% všech základních devítiletých škol.¹³² Ve školním roce 1966/67 na celém Slovensku navštěvovalo DM jen 5,6 % žáků základních devítiletých škol, což představovalo přibližně o polovinu méně dětí než v českých krajích, kde jich do družin docházelo 11,8 %.¹³³

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Národná škola vo Varhaňovciach, okr. Prešov, rok 1956. Podobně vypadalo velké množství vesnických škol v Prešovském kraji. ŠA PO, fond ONV Prešov, odbor pre školstvo a kultúru, šk. 44, inv. č. 183. História škôl okresu s fotodokumentáciou, obce P – Ž.

130 V roce 1960 došlo k územní reformě, při které se Prešovský a Košický kraj spojily a vznikl jeden velký Východoslovenský kraj.

131 Škola, která má jen jednu nebo dvě učebny pro více ročníků žáků.

132 ČIČVÁK, Michal. Mimoškolská výchova za 20 slobodných rokov. Východoslovenský kraj. In *Vychovávateľ*, roč. 4, 1964/1965, s. 307-308; ČIČVÁK, Michal. Východoslovenský kraj bilancuje. In *Vychovávateľ*, roč. 7, 1967/1968, s. 196-197.

133 Statistická ročenka ČSSR 1967. Praha: SNTL, 1967, s. 475, 498-499.

Příloha č. 2 – Družina při Jedenáctileté střední škole ve Vranově nad Toplou. „Dřevěný barak v pozadí (původně skautská klubovna z ul. M. Rázusa) roky sloužil jako družina mládeže a školská jedáleň.“ (MICHNOVIČ, Imrich. *Vranov nad Toplou v 20. století, část druhá: 1948 – 2000*. Vranov nad Toplou: Mesto Vranov nad Toplou, 2005, s. 90.)

Příloha č. 3 – Vývoj počtu DM, žáků a odborných vychovatelů v jednotlivých okresech Prešovského kraje v roce 1952.

Okres	Počet DM k 31. 3. 1952	počet žáků	odborných vychovatelů	Počet DM k 31. 12. 1952	počet žáků	odborných vychovatelů
Bardejov	2	171	1	5	461	1
Giraltovce	2	61	0	3	151	0
Humenné	0	0	0	4	214	3
Medzilaborce	2	208	1	3	447	4
Michalovce	6	331	0	8	405	4
Prešov	5	269	6	5	401	9
Sabinov	0	0	0	6	476	7
Snina	2	112	1	4	199	4
Sobrance	8	461	2	11	776	3
Spišská St. Ves	1	33	1	1	60	0
Stará Ľubovňa	3	161	1	6	243	0
Stropkov	1	56	2	6	478	0
Svidník	3	135	0	8	429	0
Veľ. Kapušany	2	90	0	2	109	1
Vranov	1	24	1	3	181	1

Příloha č. 4 – Vývoj počtu DM a počtu žáků v nich v letech 1951 – 1959 v Prešovském kraji.

Školní rok	Počet DM	Počet žáků
1951/52	38	2131
1952/53	75	5079
1953/54	42	1823
1954/55	25	1182
1955/56	chybí údaje	chybí údaje
1956/57	26	1269
1957/58	27	1262
1958/59	33	1629

Příloha č. 5 – Srovnání počtu DM v českých krajích, na Slovensku a v Prešovském kraji 1952 – 1959.

